

Zsolt Péter

A karaktergyilkosság

A karakter unszimpatikussá tévése, lejáratása, szisztematikus támadása a magyar politikusokat pszichésen jobban megviseli, mint a nyugatiakat. Ennek okaival, a karaktergyilkosság mechanizmusával, a fogalom meghatározásával, és elmúlt hetekben történő médiahasználatával, valamint több politikus példával foglalkozunk.

„Karaktergyilkosság”. Ez a gondolatébresztő kifejezés robbant be áprilisban a hazai közéletbe. Korábban csak elvétve találkozhattunk vele, például Kiszelly Zoltán politológusnál, de nem véletlen, mert a nemzetközi szakirodalomban is új fogalomról van szó: 2004-ben Amerikában kezdték el használni a negatív kampány egy egyébként már ismert technikájára¹. John Kerry demokrata elnökjelölt vietnámi emlékbeszámolóiban találtak egy apró ellentmondást a tények és Kerry szavai közt, s ettől fogva politikai ellenfelei hazugnak nevezték, a hazug karaktert formálták róla.

A karaktergyilkosság személyeskedés, ellenimázs-kampány, negatív kampány. Leszűkíthető arra, hogy nem a politikus cselekvésére és szándékaira, üzeneteire, hanem jellemére koncentrál, s ezt igyekszik karikírozni, kiforgatni. Ugyanakkor nyilvánvalóan cselekedetekből és szándékokból ismerjük meg egymást, ezekből vonunk le a jellemre vonatkozó következtetéseket, úgy hogy talán helyesebb általánosabban azt mondani, hogy a *karaktergyilkosság a jellemre vonatkozó megsemmisítő célzatú általánosítás*.

Ez a meghatározás nem mond semmit arról, hogy a jellem, a cselekvő és tervező politikus megérdemli-e, hogy kipécézzék. A humor sem csinál mást, mint sok esetben valakinek a rossz tulajdonságát láttatja meg, és bünteti a közösség által. „Tudod miért lett hosszabb a nyári időszámítás az idén? – mondták a csehek egymásnak az utcán - Mert Hitler megígérte, hogy még a nyáron vége lesz a háborúnak.” Hitler alighanem megérdemelte, hogy karakterét elbizakodottként karikírozzák ki, miközben a vicc az összevető csehek identitását is erősítette, ellenállásukhoz és a diktátor lebecsüléséhez egy könnyed érvet szolgált.

A „karaktergyilkosság” és a „karaktergyilkos” kifejezés azonban nem semleges, mint ahogy egy politikai pszichológia elemzőnek a politikus kigúnyolásának technikáját értéksemlegesen illik vizsgálni, s pusztán a körülmények számbavétele után kezdődhet a moralizálás, de nem maga a technika ítélné el. Ezért aztán a fogalom tudományos használatra nem is túl szerencsés, mert nyilvánvaló, hogy akire a karaktergyilkos kifejezést illesztik, az már önmagában hátrányos helyzetbe kerül, hiszen aki gyilkos, az jó ember nem lehet. Az utóbbi

¹ Ismert technika a „priming”, amit bevetésnek fordíthatnánk. Ilyenkor a lejáratni szándékozónak egy olyan ügyét kezdik rendszeresen napirendre tűzni, aminek megítélése negatív. Ezáltal, ha sikerül elérni, hogy valóban az emberek számára is napirendileg meghatározó legyen, akkor az átsugárzik a jelölt személyiségének megítélésére is. Ha pl. valaki régen balesetet okozott, és ezt múltjából előbányászva jó sokat tárgyalják, el lehet érni, hogy a balesetokozás ugorjon be mindenkinek, ha ránéz, s ezen keresztül a felelőtlen jellem rajzolódik ki anélkül, hogy felelőtlenként direktben megneveznék. De említhetjük még a framinget (keretezés) is.

hetekben egy nyelvpolitikai küzdelem kezdődött el a magyar médiában arról, hogy ki a karaktergyilkos.

Karaktergyilkos a jobboldali sajtó, amely politikai hullákat termel, aki pedig a kifejezést használja, az a baloldali sajtó, a baloldali sajtó hívja fel a figyelmet arra, hogy Gyurcsány Ferenc utódlásának kérdésében, s vele szemben is eredményes karaktergyilkosságok történtek. (Gyors kutatásunkból az is kiderült, hogy a Népszabadság kivonta magát eddig ebből a nyelvpolitikai küzdelemből.) A nyelvpolitikai küzdelem lényege, hogy ha én meghatározhatom milyen kifejezéssel illessük amit te csinálsz, s ha az elnevezést te is kénytelen leszel használni, akkor te magad saját magadat minősíted már a kifejezés használatával. Nem véletlen tehát, hogy a jobboldali sajtóban mostanában a „karaktergyilkosság” kifejezés elvétve található meg. Ez esetben is csak olyan módon, hogy próbálják azt kivédeni, mint például amikor Bajnai Gordonról azt írják, hogy egyáltalán hol itt a karakter, vagy amikor expliciten kijelentik, hogy a baloldali sajtó karaktergyilkossággal vádolja a jobboldalit. Előbbi esetben a kifejezés kicselezése, utóbbiban direkt visszautasítása történik. Am mivel a kifejezés jól leírja a jelenséget, voltaképp mindkét tiltakozás kudarcra van ítélve.

Ugyanakkor nem csak a jobboldali sajtó a karaktergyilkos, hanem másfelől az egész média, jobbról balról és középről egyaránt. Ennek meg az az oka, hogy a hatalommal szemben a sajtó képtelen kritikai potenciálját feladni, s ez rendjén is van. Hírértéke annak van, ha valakinek a füle mögött, aki a hatalomra aspirál találnak valamit, és ha ez a valami igaz, akkor a támogató sajtó maximum elhallgatni tudja egy darabig, de azzal is csak magának árt, a semleges médiumok pedig épp úgy lecsapnak, mint az elkötelezett üldözők. Nem nehéz tehát megjósolni, hogy a frissen felálló kormány tagjaival szemben az elkötelezett üldözők egy szisztematikus lejárató kampányba kezdenek. A csúcson lévő van a leginkább veszélyeztetett helyen, s miután meglehetősen gyorsan feltárják róla a tényeket, azok igazságtartamát megvizsgálva a kevésbé motiváltak is átveszik majd, s így egy idő után már mindegy lesz az eredeti forrás, csak a tény számít. Ezt nevezik alvó hatásnak, mikor a forrásnak el kell halványulnia ahhoz, hogy az emberek elfogadják az érvet. Ezek a folyamatok igen gyorsan végigmennek, feltéve, ha az új kabinet tagjai nem rendelkeznek makulátlan múlttal. Még abban az esetben is, ha a politikus makulátlan, a karaktergyilkos járhat sikerrel, de erre még visszatérnénk. Egy rövid kitétel erejéig néhány szót kell szólni a karaktergyilkosság sajtóetikájáról, azaz nem a politikáról beszélünk, hanem a sajtóról.

Valójában nem a karaktergyilkosságot elkövető újságíró az etikátlan – mi sem tudunk jobb kifejezést erre -, hanem az, aki karaktergyilkos akar lenni. Ahogy az sem mindegy, hogy valaki önérdékből öl meg valakit, vagy baleset történik. Azzal nincs semmi baj, ha egy újságíró a munkáját végezve feltárja, hogy mit tett Surányi vagy Bajnai. Még azzal sincs gond, ha valaki feltárja, hogy Deutsch Tamásnak házasságon kívüli gyereke is van, s ha ebből következtet az illető politikus jellemére, jól lehet ez egy magánéleti történés. A baj a hozzáállással van, ha egy újságíró úgy gondolja, neki kell valamiképp megbuktatni Deuschot, Surányit, Bajnait stb. Egyetlen kezdő újságíró sem kezdi a pályáját, hogy oktatói tehetséges karaktergyilkosnak találták, ezért azt javasolták neki, hogy menjen a médiába szerencsét próbálni. Akinek ugyanis hatalmi harcokhoz van erős késztetése, annak a politikában a helye, aki pedig szereti feltárni a személyek érdekküzdelseit és megfigyelni,

hogy az miképp hat a közéletre, az választhatja az újságírást, ez azonban nem egy vállalt rosszindulatú attitűd, hanem nagyon is pártsemleges – elméletileg.

Térjünk azonban vissza ahhoz a felvetéshez, hogy miképp is járhat sikerrel a karaktergyilkos politikai ellenfél még abban az esetben is, ha a másik makulátlan. Két ilyen variáció van. Részben akkor, ha áldozata mögött nincs semmilyen bázis, ez esetben bárki, akit magára hagytak könnyen „meggyilkolható”, s abban az esetben is a karaktergyilkos kerül jó pozícióba, ha a politikai elit egészének rendkívül alacsony a presztízse. A nyilvánosságban ugyanis kiélezett helyzetekben mindenki véleményt kénytelen formálni, s ha eleve gyanús az emberek számára jóformán bármelyik politikus, akkor nem lép életbe a bumeráng effektus, mely a karaktergyilkos számára kockázati tényező. Mi magyarok többségében nem szeretjük a politikusainkat, ezért aztán még ha mögöttük van a saját bázisuk, legyen az politikai vagy médiabeli, elfogadjuk a másik oldaltól, hogy a védők csak kollaboránsok, s nem elfogulatlanok.

A karaktergyilkos technikák hazai kockázatnélküliségének oka nem más, mint a politikus alacsony presztízse. Nincs olyan nyilvánosság, amelyik azt mondaná, hogy „ezt azért nem illett volna vele szemben megtenni, ez ízléstelen”. Inkább az „úgy kellett neki” káröröm dukál bárkinek a többség részéről. Pedig a hatalom híveket és magas presztízst nyújt, jézusokat a tömeg csak akkor szokott keresztre feszíttetni, ha nincs mögötte erő. Mi viszont nem szeretjük az egyszemélyes kiugró vezetőinket sem. A karaktergyilkosság márpedig sokkal könnyebb, ha kiugró személyekkel szemben következik be, mintha egy csoporttal szemben próbálkoznak, s ez a perszonalizáció az utóbbi időben felerősödött a pártpolitikában. (Bár arra is akad példa, amikor egy csapattal szemben indul karaktergyilkossági kommunikáció, lásd mikor Kuncze Gábor a Fidesz egészét nevezte papagáj-kommandónak, vagy amikor a jobboldal lekommunistázza a baloldalt.)

A politikai elitünkkel szembeni népharag egyenes arányban van a politikai elit hatalommal való visszaélésével. Általában nincs következménye a tetteiknek, pusztán a hatalom megszerzése a nehéz, de aztán jóval több mindent megengedhetnek maguknak, mint a jobb demokráciákban. Így elszakad egymástól a társadalom és a politikai elit, s a társadalom a szolidaritás megvonásával bünteti azokban az esetekben is a politikusait, amikor talán ildomos volna védeni őket. Ennek ellenére volt már bumeráengeffektus nálunk is, ilyenek tartható, a Fidesz „rosszabbul élünk” kampánya, ám ez is inkább azért volt sikertelen, mert nem egyszerűen a másik felet támadta, hanem a lakosságot nézte butának. Az emberek inkább ezt nem fogadták el, nem a baloldal elleni támadást tartották ízléstelennek. A politikai elit társadalmi elfogadottsága már olyan rossz állapotban van, hogy az ellentábor a miniszterek nyugati esetlenkedését inkább kárörömmel, mint nemzeti aggodalommal szemlélik.

A karaktergyilkosság sikere voltaképp három összetevőtől függ: egyrészt attól a közegtől, amelyikben kísérleteznek vele, aztán függ attól, hogy aki ellen használják mennyire érdemi meg, s végezetül attól, hogy ki használja. Említettünk is néhány példát ezen összefüggések bonyolultságára, például azt, hogy 1. a magyar társadalom közege kiválóan alkalmas erre, 2. hogy aki ellen használják, az lehet akár Hitler is, s 3. hogy aki használja lehet mégoly szélsőséges is, az alvó hatáson keresztül eredményt érhet el.

Bár nem hinnénk, hogy bárkit azonosítani lehetne Magyarországon Hitlerrel, annyit azonban érdemes átgondolni, hogy elemzőnek és civil embernek egyaránt úgy tűnhet, az utóbbi évek nem képes kitermelni magából olyan politikai vezetőt, aki ne lenne a demokrácia szempontjából problémás. Persze, hogy nem volt nehéz karaktergyilkosságot elkövetni Medgyessyn, aki D-209-es ügynöki sorszámot viselt, és csak a megválasztása után derült ez ki. Általánosságban elmondható, hogy az új baloldal a régi politikai tőkével és politikai tőkéjét gazdasági tőkére átváltókból rekrutálódott, s hogy a 90-es évek tőkefelhalmozása során a kísértésben vagy elvéreztek, vagy pedig perifériára kerültek. (Utóbbi esetben nincsenek a politikában.)

Amikor tehát a jobboldali sajtó a baloldali politikusokról, a baloldali pedig a jobboldaliakról rántja le a leplet, voltaképp valódi bűnöket tár fel, így aztán a karaktergyilkosság vagy bármilyen más negatív kampány voltaképp nem rágalom. Azért is könnyebb tehát a dolga a karaktergyilkos újságíróinknak (melyet mint attitűdöt egyébként a korábbiakban kifejtett okoknál fogva egyáltalán nem tartunk helyesnek), mert könnyen találnak valódi fogást.

Számtalan példát és variációt találhatunk a rendszerváltás utáni történetünkben. Az MDF és Antal József karakterét is a Horthy-féle urizáló, dzsentrí karaktergyilkosságnak vetették alá, tulajdonképpen sikeresen, de mára ez mégis átalakult. Ma már pozitív értelemben használják, hogy Antal legalább úr volt, sőt a Horthy korszakot is egyre kevésbé lehet összemenni a fasiszmissal, bár Horthyt tévesen a többség még mindig német barátoknak tartja. Boross miniszterelnök karaktere is sokat javult, és tulajdonképp a baloldali média számára is elfogadottá vált.

Horn Gyulára a pufajkás, azaz a tömegbe lövető gyilkos karakterét próbálta a MIÉP, sőt az akkori Fidesz is ráégetni, Horn Gyula az ügynöktörvény hatálya alá került, de ez mit sem ártott neki, karaktere alapján pedig nem gyilkosnak, mint inkább a határokat megnyitónak tartották (bár ez utóbbi érdem is inkább kommunikációs siker). Más karakterjegyek persze kirajzolódtak róla, mint például öntörvényű, kiszámíthatatlan stb., de a karaktergyilkosság nem sikerült. Baloldali utódja, a már említett Medgyessy békés, szerény, barátságos karakterként kezdte, aztán vele szemben a karaktergyilkosság már sikeresnek volt mondható, hiszen nem csak a magyar James Bondnak csúfolták, de gyengekezűnek, azaz erőtlennek, sőt lustának és nem eléggé éles eszűnek is.

Gyurcsánnyal szemben az ideggyenge címke volt talán a legtartósabb és a rendszerváltás utáni politikai kommunikáció talán legdurvább karaktergyilkos kísérlete, ám úgy véljük ez sikertelen volt. Gyurcsány több személyiségét érintő támadást azzal védett ki, hogy tovább lépett, újabb ötletet dobott be, de természetesen híveire is támaszkodhatott. Később azonban a kreatív homlokzatot az ellenzék lerombolta, s helyette a programjait és ötletrohamait megvalósítani képtelen embert mutatott fel, és ne feledkezzünk meg a lényegről, a hazug karakterről, melyhez Gyurcsány épp maga adta fel a labdát, s amely egyébként nyilvánvaló politikai öngyilkosság volt. Bár nem gondoljuk, hogy Gyurcsány hazudósabb volna, mint általában a politikustársai, akár a nyugatiak is, azt azonban igen, hogy politikailag alulszocializált volt, melyet épp a „jövőben igazat fogunk mondani” ígéretéből lehet levezetni. (Ezt korábban az MPK honlapján meg is tettük.)

Orbán Viktorral szembeni politikai karaktergyilkosság sikeres kísérlete pedig az volt, hogy a vele szembeni ellenzék cezerománnak kiáltotta ki, akinek országlásától félni kell. Mint minden karaktergyilkoságnak, itt is kellett találni alapokat, amelyre ez építhető volt. Ilyen, hogy kormányüléseken megkövetelte, hogy felállva fogadják, vagy ilyen volt a magyar korona parlamentbe hozatala, és az országban való körbevitele, konfrontatív politikai pályakezdése, az elkapott jelenet, amikor egy idős asszon kezét csókolt neki. De a cezeromán negatív kampánnyal szemben egy kitartó munka kezdődött, melyben szerepléseit csökkentették, s olyan beállításokat és programokat alkalmaztak, amelyben nem a nép vezére, hanem a társadalom problémái iránt érdeklődő személyiségként tüntették fel. Nem alulról fotózta a kampánystáb, hanem mozgó kamerákkal felülről stb. Mégis a lendületes konfrontativitás hiánya, a Medgyessyvel való óvatossága, vagy a Gyurcsánnyal való defenzív miniszterelnökjelölti vitája okozhatta a vereségeket. Tehát lehet, hogy a karaktergyilkossággal szembeni munka eredményes volt, de cserébe már két választást is el kellett veszítenie.

Minden politikus – sőt minden másik emberrel szemben – van egy személyészlelésünk, melyben megkülönböztetünk centrális és perifériális tulajdonságokat. Hogy mit tekintünk centrálisnak, az függ az illető foglalkozásától, és azon belüli pozíciójától. A karaktergyilkosságban néha a centrális tulajdonságok arculatát változtatják negatívvá, például a vezéregyéniségből diktátort képeznek, a szerényből erőtlent, néha viszont a perifériális tulajdonságot hangsúlyozzák szintén negatívan megkonstruálva addig, amíg az át nem sugárzik a centrálisra. Például kalapokat hordó nagyasszonynak mondják, pedig egyszerűen csak jól öltözött, s nem is centrális politikai személyiségjellemző, hogy valaki egyébként nőként mennyi gondot fordít a megjelenésére. A felépített homlokzatokat a karaktergyilkosság negatívba fordítja.

S végezetül tegyünk említést Bajnai Gordonra is, akivel szemben a karaktergyilkossági szándék borítékolható, hiszen ez történt Gyurcsány után mindegyik miniszterelnök jelölttel. Az egyik a magyar aranytartalék eltékozlója, a másik 56 téves és helytelen megítélője, a harmadik mosószerügynök. Világos, hogy Bajnai jó eséllyel pályázhat a Micsoda nő Richard Gare szerepére, vagy a Tőzsdecápák Michael Douglaséra, és ezek egyike sem igazán szerencsés az ő pozíciójában.